

УДК 159.923.2:001.8

ЕМПІРИЧНА ТИПОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗА КЛАСТЕРНИМ АНАЛІЗОМ

кандидат психологічних наук, доцент, професор, Садова М. А.

Одеський інститут міжрегіональної Академії управління персоналом
Україна, Одеса

За допомогою кластерного аналізу нами були виявлені 2 типи професійної відповідальності особистості: безпечний та ризиконебезпечний де основними шкалами виступали ризики та небезпека. Тому у досліджуваній групі, чим нижчий рівень був ризику, високий рівень страху перед відповідальністю та екстремального контролю, тим до безпечнішого типу професійної відповідальності вона належить. І навпаки, до ризиконебезпечного типу належить та група досліджуваних, у якої високий рівень ризику, інтернального контролю та низький рівень страху перед відповідальністю.

Ключові слова: професійна відповідальність, безпечний тип, ризиконебезпечний тип, кластерний аналіз, небезпека.

кандидат психологических наук, доцент, профессор, Садовая М. А. Эмпирическая типология профессиональной ответственности личности по кластерному анализу/ Одесский институт Межрегиональной Академии управления персоналом Украина, Одесса

С помощью кластерного анализа нами были выявлены 2 типа профессиональной ответственности личности: безопасный и рискоопасных где основными шкалами выступали риски и опасность. Поэтому в исследуемой группе, чем ниже уровень был риска, высокий уровень страха перед ответственностью и

екстремального контролю, тем к более безопасному типу професійної відповідальності вона належить. І навпаки, в ризикованому типі відноситься та група досліджуваних, у якій високий рівень ризику, внутрішнього контролю і низький рівень страху перед відповідальністю.

Ключевые слова: професійна відповідальність, безпечний тип, ризикований тип, кластерний аналіз, небезпека.

Candidate of Psychological Sciences, associate professor, professor, Sadova M. A. Empirical typology of personal responsibility for cluster analysis/ Odessa Institute of Interregional Academy of Personnel Management Ukraine, Odessa

With the help of cluster analysis, we identified 2 types of professional responsibility of the individual: safe and risk-taking where the main scales were risks and dangers. Therefore, in the study group, the lower the level of risk, the high level of fear of responsibility and extreme control, the more safe the type of professional responsibility it belongs to. Conversely, a group of people with high risk, internal control and low level of fear of responsibility belongs to a risk-sensitive type.

Key words: professional responsibility, safe type, risk-sensitive type, cluster analysis, danger.

Постановка проблеми. Чи не найболючіша проблема сьогоднішнього – це криза відповідальності, що пронизує всі структури й рівні суспільно-го організму. Безвідповідальне ставлення людини до інших людей, суспільства загалом, майбутнього країни, природи досягло критичної межі. Сучасний фахівець переслідує власні егоцентричні цілі й не бажає нести відповідальність за наслідки своєї професійної діяльності, а тим більше брати відповідальність за інших. Безвідповідальність працівників організацій проявляється в часовій

перспективі, тобто минулі безвідповідальні вчинки можуть призвести до неминучих катастроф.

Аналіз останніх досліджень. Проблему відповідальності в сфері професійної направленості особистості розглядали тими авторами: М. В. Савчин, А. І. Куриця, І. Г. Тимощук, Т. Ю. Базаров, В. О. Бодров, С. В. Биков, А. Л. Журавльов, А. В. Карпов, Р. Л. Кричевський, Ю. П. Платонов, А. Л. Свенцицький. Психологію влади та відповідальності технічної інтелігенції розглядали Т. Веблен, Дж. К. Гелбрейт, З. Бзежинський, Дж. Бернхем, Х. Ленк. Велика увага приділялась відповідальності в комунікативній практичній діяльності: К. О. Апель, Ю. Габермас, В. Кульман, В. Бюлер, П. Ульріх, В. Гьосле.

Мета статті: емпірично дослідити типологію професійної відповідальності особистості за кластерним аналізом.

Виклад основного матеріалу статті. Проведення кластерного аналізу нами реалізовано у декілька етапів. На першому етапі отримано емпіричні дані (n=422). На другому етапі здійснено підготовку даних до кластерного аналізу і внесено їх у базу даних SPSS v.23.0. Саме на цьому етапі нами визначено необхідний перелік досліджуваних показників, за яким здійснювалася кластеризація. Перелік досліджуваних показників, що застосовані у кластерному аналізі: страх перед відповідальністю (Страх В), домінування мотивації влади (Домінування МВ), рівень професійної компетентності (Професійна К), менеджмент (М), автономія (А), стабільність місця роботи (Стабільність МР), стабільність місця проживання (Стабільність МП), служіння (С), виклик (В), інтеграція стилів життя (Інтеграція СЖ), Підприємництво (П), внутрішні ресурси (Ресурси), когнітивна складова (КС), поведінкова складова (ПС), емоційна складова (ЕС), шкала загальної інтернальності (Шкала ЗІ), шкала

інтернальності досягнення (Шкала ІД), шкала інтернальності невдач (Шкала ІН), шкала інтернальності сімейних взаємин (Шкала ІСВ), шкала інтернальності виробничих взаємовідносин (Шкала ІВВ), шкала інтернальності міжособистісних взаємовідносин (Шкала ІМВ), шкала інтернальності здоров'я (Шкала ІЗ), рівень відповідальності (Рівень В), Ризику (Р).

Саме перелік з 24 ознак вважаємо оптимальним, оскільки, вони повною мірою розкривають сутність об'єкту нашого дослідження. За методикою "Мотиваційні здібності: свідомі мотиви" Ю. Куля, ми взяли одну із основних шкал Страх перед відповідальністю, адже вважаємо, що, чим нижчий рівень буде за відповідною шкалою, тим вищий рівень буде у професійній відповідальності особистості. Шкала Домінування мотивації влади за методикою "Мотиваційні здібності: свідомі мотиви" Ю. Куля, дає змогу продиференціювати сутність з об'єктом нашого дослідження, адже чим вищий буде рівень за цією шкалою, тим вищий буде рівень професійної відповідальності. За Опитувальником «Якорі кар'єри» Автор: Е. Штейн, ми прагнули поєднати об'єкт нашого дослідження – професійну відповідальність фахівця, з рівнем кар'єрних домагань, які проявляються у досліджуваних за такими шкалами: професійною компетентністю, менеджментом, автономією, стабільністю місця роботи, стабільністю місця проживання, служінням, викликом, інтеграцією стилів життя, підприємництвом. Опитувальник «Втрати і надбання персональних ресурсів». Автори: Н. Водоп'янова, М. Штейн., дав можливість нам обґрунтувати сутність шкали Персональних ресурсів особистості, які чим на вищому рівні будуть знаходитись, то тим вищий рівень відповідальності буде проявлений у фахівця. Тест-інтерв'ю «Складові професійної відповідальності» Автор: Л. І. Дементій, за такими складовими як, емоційною, поведінковою та когнітивною, дав

можливість співставити відповідальність у відповідних професіях. Опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК). Автор: Дж. Роттер. Це основний метод, який дав можливість більш повно виявити суб'єктивний рівень контролю і співставити з професійною відповідальністю особистості. Даний опитувальник включав в себе такі шкали: шкалу загальної інтернальності, шкалу інтернальності досягнення, шкалу інтернальності невдач, шкалу інтернальності сімейних взаємин, шкалу інтернальності виробничих взаємовідносин, шкалу інтернальності міжособистісних взаємовідносин, шкалу інтернальності здоров'я. Опитувальник «Рівня відповідальності» (автор: С. Руденко), дав змогу виявити рівень відповідальності досліджуваних за різними типами професій: безпечними та небезпечними. Тест схильності до ризику (автор: Шуберт), дав змогу співставити шкалу ризику з ризиконебезпечними професіями, де високий її прояв, підтверджував сутність високого рівня відповідальності.

Проведений факторний аналіз дозволив нам обґрунтувати набір індикаторів психологічних складових професійної відповідальності. Можливість виділення на їхній основі типологічних груп є свідченням правомірності розгляду окремих психологічних складових професійної відповідальності. Для виділення типів ми використали метод кластерного аналізу.

Як було зазначено раніше, на теоретичному рівні ми виходили з існування декількох типів професійної відповідальності, але емпірично було виявлено 2 окремих типи: безпечний та ризиконебезпечний.

Для ідентифікації кожного з виділених нами типів професійної відповідальності ми провели змістовний аналіз емпіричних досліджень. Виходячи зі змісту шкал, кожна з груп отримала

відповідну назву: ризиконебезпечний тип та безпечний тип професійної відповідальності фахівця. Див. табл. 1.

Таблиця 1.

Розподіл типів професійної відповідальності

Кластер	1	283,000
	2	139,000
Валідні		422,000
Пропущені значення		14,000

Таким чином, можливість виокремлення на основі запропонованих нами психологічних складових професійної відповідальності особистості різних типологічних груп є одним із значущих аргументів, щодо ґрунтовності запропонованої нами структури професійної відповідальності особистості.

Також ми звернули увагу на те, що розподіл типів професійної відповідальності відповідає нормальному розподілу. Це означає, що існує як найбільш, так й найменш розповсюджені типи професійної відповідальності особистості. До першого кластеру із безпечним типом професійної відповідальності увійшло 283 особи (67,06% вибірки); до другого – із ризиконебезпечним типом професії – 139 осіб (32,94 %).

Розподіл виявлених типів професійної відповідальності відповідає нормальному розподілу, це свідчить про те, що емпірична типологія відображає весь спектр типологічних особливостей професійної відповідальності особистості.

Професійна відповідальність, на нашу думку, має достатньо жорстку структуру, оскільки включає в себе такі базисні психологічні поняття як об'єкт, суб'єкт, інстанція відповідальності, час, а також когнітивний, поведінково-результативний та емоційний компоненти. Саме особливості їхнього сполучення формують відповідні типи професійної відповідальності. Однак, певні психологічні ознаки самої

вибірки можуть визначати особливості розподілу визначених типів, до них можна віднести вікові, культурні, соціально-економічні особливості, оскільки досліджуваними виступали працівники різних видів професій, які гіпотетично були розділені на тип безпечних та ризиконебезпечних професій.

За дослідженнями Л. С. Самойленко, ризиконебезпечні професії належать до складних видів праці, яким притаманні такі ознаки: наявність екстремальних службових ситуацій, виконання яких пов'язане з небезпекою для життя і здоров'я працівників; різноманітність і складність професійних завдань, ненормований робочий день; високий рівень психічної напруги у процесі праці; жорсткі часові обмеження для досягання необхідного професійного рівня; підвищена професійна відповідальність за професійні помилки; висока ймовірність заподіяння шкоди іншим працівникам у процесі виконання службових завдань «Пожежна безпека: теорія і практика» №18'2014 [1, с. 267].

За С.І. Яковенко небезпека (як статистична ймовірність настання певних негативних наслідків) та ризик (як суб'єктивне уявлення людини про ймовірність настання небажаних для неї наслідків) – невід'ємні складові діяльності працівників екстремальних професій. Усунути їх цілком та повністю неможливо, залишається дбати про їх мінімізацію якісним професійно-психологічним відбором персоналу, підготовкою, психологічним супроводом професіоналів, які здатні, окрім іншого, належним чином опанувати себе. Саморегуляція поведінки і діяльності є однією з важливих функцій психіки людини. Діяльність складається з дій, спрямованих на досягнення усвідомлюваної мети. Ці дії поділяють на зовнішні, що виконуються за допомогою рухового апарату і органів чуття, та внутрішні, виконувани

розумом. Під метою розуміють образ кінцевого результату діяльності [5, 156].

Таким чином на основі використання двадцяти чотирьох індикаторів, що описують психологічні складові професійної відповідальності, було виділені 2 типи професійної відповідальності, які відрізняються між собою за цими індикаторами. Слід відзначити, що перевірка розподілу отриманих результатів на нормальність показала, цей розподіл досліджуваних в групах, він відповідає нормальному розподілу, тобто існує більш і менш розповсюджені типи професійної відповідальності. Це є ще одним підтвердженням того, що індикатори, які описують психологічні складові професійної відповідальності дозволяють виявити типологічні особливості, які відображають спектр професійної відповідальності.

Наступною вимогою до вибірки є її однорідність. Оскільки кластерному аналізу передував факторний аналіз, то дана вимога задовольняється процедурою факторного моделювання. На цьому етапі методом проб визначено оптимальну кількість кластерів – 2. Варіант з трьома і чотирма кластерами не відповідає вимогам мінімально допустимої кількості спостережень, а об'єднання у сім чи шість кластерів вважаємо недоцільним. Робота алгоритму кластеризації починається з того, що перший об'єкт (у нашому варіанті – Страх перед відповідальністю (страх В)), вважається центром першого кластера, другий – другого і т.д. Іноді це вважають недоліком. Ми дотримуємося думки, що початок кластеризації з рівня страху перед відповідальністю є доцільним і важливим у контексті нашого наукового пошуку. Покажемо початкові центри кластерів у табл. 2.

Таблиця 2.

Початкові центри кластерів (n=422)

Шкали	Кластер	
	1 283	2 139
Страх В	11,00	9,00
Домінування МВ	7,00	125,00
Професійна К	6,00	5,00
Менеджмент	4,00	4,00
Автономія	4,00	7,40
Стабільність МР	10,00	7,00
Стабільність МП	8,00	3,20
Служіння	6,00	7,40
Виклик	1,00	4,00
Інтеграція СЖ	6,00	5,00
Підприємництво	1,00	5,00
Ресурси	,53	1,30
Когнітивна	7,00	5,00
Емоційна	10,00	4,00
Поведінкова	5,00	9,00
Шкала ЗІ	34,00	29,00
Шкала ІД	8,00	8,00
Шкала ІН	8,00	8,00
Шкала ІСВ	6,00	5,00
Шкала ІВВ	8,00	7,00
Шкала ІМС	3,00	2,00
Шкала ІЗХ	2,00	2,00
Рівень В	43,00	46,00
Ризики	-41,00	25,00

Важливою особливістю кластерного аналізу k -середніх є те, що в результаті оптимізації відмінності між об'єктами одного і того ж кластера стають малими, а різних кластерів – стають великими. Визначення початкових центрів кластерів є необхідною умовою встановлення мінімальних відмінностей між досліджуваними показниками одного кластера. Покажемо кінцеві центри кластерів у табл. 3.

Таблиця 3.

Кінцеві центри кластерів (n=422)

Шкали	Кластер	
	1 283	2 139
Страх В	7,26	9,00
Домінування МВ	11,22	125,00
Професійна К	6,37	5,00
Менеджмент	5,03	4,00
Автономія	5,70	7,40
Стабільність МР	7,72	7,00
Стабільність МП	5,23	3,20
Служіння	7,55	7,40
Виклик	4,89	4,00
Інтеграція СЖ	6,42	5,00
Підприємництво	3,25	5,00
Ресурси	1,25	1,30
Когнітивна	7,61	5,00
Емоційна	6,75	4,00
Поведінкова	7,96	9,00
Шкала ЗІ	34,00	29,00
Шкала ІД	8,42	8,00
Шкала ІН	8,27	8,00
Шкала ІСВ	6,54	5,00
Шкала ІВВ	6,68	7,00
Шкала ІМС	2,83	2,00
Шкала ІЗХ	2,60	2,00
Рівень В	49,17	46,00
Ризики	-1,48	25,00

Встановлення кінцевих центрів кластерів показує масив досліджуваних показників, що віднесені до певного кластера. Вважаємо за необхідне охарактеризувати отримані кластери. Отримані кластери є уособленням наочної таксономії. Послідовність досліджуваних показників свідчить про те, що після страху перед відповідальністю у пріоритеті для нас є вертикальний вимір – домінування мотивації влади, а далі розташовані досліджувані показники професійної компетентності. Аналіз отриманих результатів будемо проводити у зазначеній послідовності з урахуванням особливостей соціально-особистісних і міжособистісних. Дамо характеристику отриманих

кластерів, беручи за основу середні значення та середньоквадратичні відхилення, що подані в вищезазначених таблицях.

Кластер 1 (тип I за своєю чисельністю дуже об'ємний ($n = 283$) і задовольняє вимоги мінімально допустимої кількості варіантів.

Випробувані цього типу наділені високим і середнім рівнем страху перед відповідальністю (Страх В, 11 – 7,26), середнім та високим рівнем домінування мотивації влади (Домінування МВ, 7 – 11,22), середнім рівнем професійної компетентності (Професійна К, 6 – 6,37), середнім рівнем менеджменту (М, 4 – 5,03), середнім рівнем автономії (А, 4 – 5,07), високим та середнім рівнем стабільності місця роботи (Стабільність МР, 10 – 7,72), та середнім рівнем стабільності місця проживання (Стабільність МП, 8 – 5,23), середнім рівнем служіння (С, 6 – 7,55), середнім та низьким рівнем виклику (В, 1 – 4,89), середнім рівнем інтеграції стилів життя (Інтеграція СЖ, 6 – 6,42), низьким рівнем коефіцієнта підприємництва (П, 1 – 3,25), низьким рівнем внутрішніх ресурсів (Ресурси, 0,53 – 1,25), середнім рівнем когнітивної складової (КС, 7 – 7,63), середнім рівнем поведінкової складової (ПС, 5 – 7,93), високим та середнім рівнем емоційної складової (ЕС, 10 – 6,75), середнім рівнем за шкалою загальної інтернальності (Шкала ЗІ, 29 – 29), середнім рівнем за шкалою інтернальності досягнення (Шкала ІД, 8 – 8,42), середнім рівнем за шкалою інтернальності невдач (Шкала ІН, 8 – 8,27), середнім рівнем за шкалою інтернальності сімейних взаємин (Шкала ІСВ, 6 – 6,54), середнім рівнем за шкалою інтернальності виробничих взаємовідносин (Шкала ІВВ, 8 – 6,68), середнім рівнем за шкалою інтернальності міжособистісних взаємовідносин (Шкала ІМВ, 3 – 2,83), середнім рівнем за шкалою інтернальності здоров'я (Шкала ІЗ, 2 – 2,68), середнім рівнем за шкалою рівня відповідальності (Рівень В, 43 – 49,17), дуже низьким рівнем за шкалою ризику (Ризику, – 41 –

1,48). Важливими характеристиками цього типу відповідальності є такі, що відносять його до безпечного типу професій, і за своїми змістовими особливостями відповідальність таких випробуваних є більш екстернальною, пасивною та безпечною.

Кластер 2 (тип II) має також велику чисельність ($n = 139$). Випробувані цього типу наділені низьким рівнем страху перед відповідальністю (Страх В, 9 – 9), дуже високим рівнем домінування мотивації влади (Домінування МВ, 125 – 125), середнім рівнем професійної компетентності (Професійна К, 5 – 5), середнім рівнем менеджменту (М, 4 – 4), середнім рівнем автономії (А, 7,40 – 7,40), середнім рівнем стабільності місця роботи (Стабільність МР, 7 – 7), та середнім рівнем стабільності місця проживання (Стабільність МП, 3,20 – 3,20), середнім рівнем служіння (С, 7,40 – 7,40), середнім рівнем виклику (В, 4 – 4), середнім рівнем інтеграції стилів життя (Інтеграція СЖ, 5 – 5), середнім рівнем коефіцієнта підприємництва (П, 5 – 5), середнім рівнем внутрішніх ресурсів (Ресурси, 1,30 – 1,30), середнім рівнем когнітивної складової (КС, 5 – 5), високим рівнем поведінкової складової (ПС, 9 - 9), низьким рівнем емоційної складової (ЕС, 4 - 4), дуже високим рівнем за шкалою загальної інтернальності (Шкала ЗІ, 34,00 – 34,00), середнім рівнем за шкалою інтернальності досягнення (Шкала ІД, 8 – 8), середнім рівнем за шкалою інтернальності невдач (Шкала ІН, 8 – 8), середнім рівнем за шкалою інтернальності сімейних взаємин (Шкала ІСВ, 5 – 5), середнім рівнем за шкалою інтернальності виробничих взаємовідносин (Шкала ІВВ, 7 – 7), середнім рівнем за шкалою інтернальності міжособистісних взаємовідносин (Шкала ІМВ, 2 – 2), середнім рівнем за шкалою інтернальності здоров'я (Шкала ІЗ, 2 – 2), високим рівнем за шкалою рівня відповідальності (Рівень В, 46 – 46), дуже високи рівнем за шкалою ризику (Р, 25 – 25). Важливими характеристиками цього типу

відповідальності є такі, що відносять його до ризиконебезпечного типу професій, і за своїми змістовими особливостями відповідальність таких випробуваних є більш інтернальною, активною та небезпечною.

Тип I безпечний – Випробувані цього типу наділені високим і середнім рівнем страху перед відповідальністю, середнім та високим рівнем домінування мотивації влади, середнім рівнем професійної компетентності, середнім рівнем менеджменту, середнім рівнем автономії, високим та середнім рівнем стабільності місця роботи, та середнім рівнем стабільності місця проживання, середнім рівнем служіння, середнім та низьким рівнем виклику, середнім рівнем інтеграції стилів життя, низьким рівнем коефіцієнта підприємництва, низьким рівнем внутрішніх ресурсів, середнім рівнем когнітивної складової, середнім рівнем поведінкової складової, високим та середнім рівнем емоційної складової, середнім рівнем за шкалою загальної інтернальності, середнім рівнем за шкалою інтернальності досягнення, середнім рівнем за шкалою інтернальності невдач, середнім рівнем за шкалою інтернальності сімейних взаємин, середнім рівнем за шкалою інтернальності виробничих взаємовідносин, середнім рівнем за шкалою інтернальності міжособистісних взаємовідносин, середнім рівнем за шкалою інтернальності здоров'я, середнім рівнем за шкалою рівня відповідальності, дуже низьким рівнем за шкалою ризику.

Тип II ризиконебезпечний – наділені низьким рівнем страху перед відповідальністю, дуже високим рівнем домінування мотивації влади, середнім рівнем професійної компетентності, середнім рівнем менеджменту, середнім рівнем автономії, середнім рівнем стабільності місця роботи, середнім рівнем стабільності місця проживання, середнім рівнем служіння, середнім рівнем виклику, середнім рівнем інтеграції стилів життя, середнім рівнем коефіцієнта

підприємництва, середнім рівнем внутрішніх ресурсів, середнім рівнем когнітивної складової, високим рівнем поведінкової складової, низьким рівнем емоційної складової, високим рівнем за шкалою загальної інтернальності, середнім рівнем за шкалою інтернальності досягнення середнім рівнем за шкалою інтернальності невдач, середнім рівнем за шкалою інтернальності сімейних взаємин, середнім рівнем за шкалою інтернальності виробничих взаємовідносин, середнім рівнем за шкалою інтернальності міжособистісних взаємовідносин, середнім рівнем за шкалою інтернальності здоров'я, високим рівнем за шкалою рівня відповідальності, дуже високим рівнем за шкалою ризику.

Висновки.

Отримані і проаналізовані комплекси досліджуваних показників або наглядні таксономії чи класифікації (типології) дають можливість стверджувати про наявність двох типів професійної відповідальності, і свідчать про правомірність такого розподілу. Послідовність кластеризації від параметрів, що характеризують професійну відповідальність як важливий чинник конструювання особистістю власної кар'єри та компетентності, дозволила відшукати причинно-наслідкові зв'язки типів професійної відповідальності, пояснити взаємозв'язок безпечних та ризиконебезпечних професій. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у методологічному обґрунтуванні типології професійної відповідальності.

Література:

1. Садова М. А. *Психологічні складові професійної відповідальності особистості: [монографія]* / М. А. Садова. – Одеса : видавець Букаєв Вадим, 2018. – 434 с.

2. Садова М. А. Проблема формування відповідальності особистості в психологічних дослідженнях / Мирослава Анатоліївна Садова // Вісник Харківського національного педагогічного університету. – Х.: 2013. – Вип. 45., ч. 1. – Психологія. – С. 190-201.
3. Садова М. А. Професійна відповідальність як основна детермінанта кар'єрного росту / Мирослава Анатоліївна Садова // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/ за ред. С. Д. Максименка – К.: 2012. – Том. 11., вип. 6. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – С. 190-201.
4. Садова М. А. Психологічні детермінанти відповідальної поведінки особистості / Мирослава Анатоліївна Садова // Наукові праці МАУП. – 2011. – Т. 20. – Ч. 2. – С. 231-238.
5. Яковенко С. І. Психологічна безпека працівників органів та підрозділів внутрішніх справ / С. І. Яковенко // Проблеми екстремальної та кризової психології. - 2013. - Вип. 14(1). - С. 331-339.

References:

1. Sadova M. A. *Psykhologichni skladovi profesiinoi vidpovidalnosti ochobystosti: [monohrafiia]* / M. A. Sadova. – Odessa: vydavets Bukaiev Vadym, 2018. – 434 S.
2. Sadova M. A. *Problema formuvannia vidpovidalnosti osobystosti v psykhologichnykh doslidzhenniakh* / Myroslava Anatoliivna Sadova // *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu.* – Kh.: 2013. – Vyp. 45., ch. 1. – *Psykhologhiia.* – S. 190-201.
3. Sadova M. A. *Profesiina vidpovidalnist yak osnovna determinanta kar`iernoho rostu* / Myroslava Anatoliivna Sadova // *Aktualni problemy psykhologii. Zbirnyk naukovykh prats instytutu psykhologii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy/ za red. S.D. Maksymenka* – K.: 2012. – Tom. 11.,

вип. 6. – *Psykhologhiia osobystosti. Psykholohichna dopomoha osobystosti.* – S. 190-201.

4. Sadova M. A. *Psykhologichni determinanty vidpovidalnoi povedinky osobystosti / Myroslava Anatoliivna Sadova // Naukovi pratsi MAUP.* – 2011. – T. 20. – Ch. 2. – S. 231-238.

5. Yakovenko S. I. *Psykhologichna bezpeka pratsivnykiv orhaniv ta pidrozdiliv vnu-trishnikh sprav / S. I. Yakovenko // Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykhologhii.* - 2013. - Vyp. 14(1). - S. 331-339.